

Bergen, bosschen en blangs in de Gajo- en Alaslanden

Een tocht door de Gajo- en Alaslanden en iets
over het Löser-reservaat

door A. Hoogerwerf

1. Inleiding; doel van den tocht. — 2. De voorbereiding. — 3. De tocht naar Blang Kedjeren. — 4. Naar de Lösertoppen (a. Algemeen gedeelte; b. De eigenlijke tocht). — 5. Orang oetans in de natuur. — 6. Rapport-Carpenter over wild- en natuurbescherming in Atjeh. — 7. De stand van de beschermde fauna en het wild in het Löserreservaat en in het overige door ons bezochte gedeelte van de Gajo- en Alaslanden (a. Het onderzoek in het reservaat; b. De neushoornstand in het door ons bezochte deel van Atjeh; c. Tapirs; d. Olifanten; e. Orang oetans en gibbons; f. Berggeiten; g. Neushoornvogels; h. Pitta's, enz; i. Argusfazanten; j. Herten en kidangs; k. Tijgers; l. Beren; m. Varkens).

1. Inleiding; doel van den tocht. Uit de publicatie van Dr. VAN STEENIS in het Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, ¹⁾ waarin de algemeene resultaten op botanisch gebied worden besproken van de Löserexpeditie 1937, blijkt, dat deze expeditie in de eerste plaats een botanische exploratie van enkele der hoogste toppen van het Noord-Sumatraansche bergland op het oog had met het doel de oplossing van het probleem van de herkomst der Indische bergflora weer wat nader te komen.

De zoölogische exploratie, die daarnaast plaats vond en die door mij ter hand werd genomen kon — dit stond bij voorbaat reeds vast — nimmer zulke belangrijke resultaten afwerpen als de botanische, ook al niet omdat reeds sedert het laatst van de vorige eeuw, zij het misschien niet zoo heel intensief, in Atjeh werd verzameld, ornithologisch vooral, op hoogten variërend van zee-niveau tot ongeveer 2000 meter daarboven. Op het moment dat onze tocht naar Atjeh ondernomen werd, was reeds een respectabel aantal vogelsoorten van dat gewest bekend en vastgelegd in publicaties van o.a. HUME, NICHOLSON, RICHMOND, F. C. VAN HEURN, SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG, VAN HEYST, ROBINSON, KLOSS, CHASEN e.a. Niet in het minst heeft een groote collectie, in 1930 bijeengebracht door den mantri MADZOED van het Zoölogisch Museum te Buitenzorg, een van de beste Inlandsche verzamelaars die dit museum ooit heeft gehad, bijgedragen tot onze ornithologische kennis, speciaal van de hoogere streken in Atjeh. Deze mantri werkte over het al-

¹⁾ Exploraties in de Gajoe-landen. Algemeene resultaten der Losirexpeditie 1937. September 1938.

Hoogerwerf 1935

gemeen op plaatsen, die niet zoo heel ver verwijderd waren van die, tijdens genoemde expeditie door mij bezocht.

Waarschijnlijk zullen uit het thans door mij verzamelde materiaal, behalve de hieronder genoemde voor Sumatra nieuwe vogelsoort, nog enkele voor Atjeh geheel nieuwe soorten vastgesteld kunnen worden of enkele voor Sumatra nieuwe onder-soorten, die onze kennis betreffende de geografische verspreiding van enkele vogels kunnen verrijken, doch dit resultaat kan, hoe mooi ook, toch niet worden vergeleken met de beteekenis van het onderzoek van speciaal de topflora van het bezochte gebergte.

Ofschoon ik dit geenszins had verwacht, werd de belangrijkste vondst op ornithologisch gebied gedaan juist in de hoogste regionen tijdens de expeditie door mij bezocht: in het Löser-hooggebergte werd een voor Sumatra geheel nieuwe vogelsoort aangetroffen, nl. de door BARTELS Sr. voor het eerst op Java gevonden zoogenaamde Pangerango-vink *Serinus estherae* (FINSCH), terwijl daarnaast een voor Noord-Sumatra nieuw ras werd aangetroffen van de op Java in ettelijke vormen voorkomende berglijster *Turdus javanicus*, die voor Sumatra tot nu toe slechts bekend was van de Piek van Indrapoera en daar omstreeks 1915 voor het eerst werd verzameld (*Turdus javanicus indrapuræ* ROB & KLOSS). De vondst van *Serinus estherae* gaat hier belangrijk boven uit, daar deze vogel behalve op Java nergens anders werd aangetroffen dan op de Himalaya; hierdoor zal deze gebeurtenis in ornithologische vakkringen wel de aandacht trekken. Gezien echter de omstandigheid, dat *Serinus* de laatste jaren behalve in West-Java ook in Midden- en Oost-Java werd aangetroffen en ook de lijster *Turdus javanicus* op vele bergtoppen van Java voorkomt en thans ook reeds op twee plaatsen op Sumatra werd vastgesteld, moet het geenszins uitgesloten worden geacht, dat de verspreiding van beide vogels op Sumatra belangrijk grooter is dan thans bekend is en is de kans m.i. groot, dat meer toppen ten Zuiden van Atjeh beide soorten of rassen daarvan zullen herbergen. Zoo mag het misschien alleen aan onvoldoende exploratie worden geweten, dat dienaangaande nog geen bewijsmateriaal werd verzameld. Het heeft ook ettelijke jaren geduurd voordat bekend was, dat de op Java voorkomende Pangerango-vink ook nog op andere toppen in Midden- en Oost-Java voorkomt.

Deze beide vondsten acht ik de belangrijkste van de geheele expeditie op ornithologisch gebied. Ten aanzien van de zoogdieren durf ik geen voorspellingen te doen; ik acht de kans echter groot, dat ook onder de verzamelde kleinere zoogdieren interessant materiaal aanwezig is.

Toevallig is hier dus in hetzelfde terrein, waar door Dr. VAN STEENIS de belangrijkste vondsten werden gedaan op botanisch gebied, ook het voornaamste resultaat geboekt op ornithologisch terrein.

Fig. 86. foto Hoogerwerf.
Panorama onderweg naar de Löser-toppen.

Fig. 87. foto Hoogerwerf.
Groep-foto op een zonnige blang. Geheel rechts dr. van Steenis, verder naar links de heeren Rietveld, Clements en Cox.

zulk bosch. Op Java niet voorkomende vogels, die ik hier voor het eerst gewaar werd, waren de bastaard-baardvogel *Psilopogon pyrolophus* S. MÜLL. en op de topjes de brilvogel *Zosterops atricapilla* SALVAD. Gewoonlijk trof ik op zulke droge, meer open kopjes een andere avifauna aan dan in de vochtige dalen en tegen de eveneens vochtige hellingen. Koolmeesjes, honingvogels, bastaard-honingvogels, *Pericrocotidae*, *Zosteropidae* e.d. waren het, die op die topjes het meest en vrij geregeld voorkwamen, allemaal vogels, die wij in het geheel niet of hoogst zelden in het mosbosch aantroffen. Daar waren het de hierboven reeds genoemde vliegenvangersoorten, lieve zangertjes, beeklijsters, *Timaliidae* e.d., die de monotoonheid niet hun montere geluidjes braken en des reizigers somber gepeins op de vlucht probeerden te jagen.

Den tweeden dag werd de eerste blang, d.w.z. een open, boomlooze, met lage kruiden begroeide vlakte, bereikt. Zij leverde den botanicus een schat van planten op, doch voor mij bitter weinig bijzonders.

Slechts waren het enkele watersnippen (*Capella stenura* [BP.]), die ik opmerkte en ook later niet zelden op zulke open vlakten aantrof. Tot zelfs op den top van het Lösercomplex, circa 3400 meter boven zeehoogte, nam ik deze snippen waar; tezamen met enkele kwikstaarten waren ze daar ongeveer de eenige vogels, die de blangs verlevendigden.

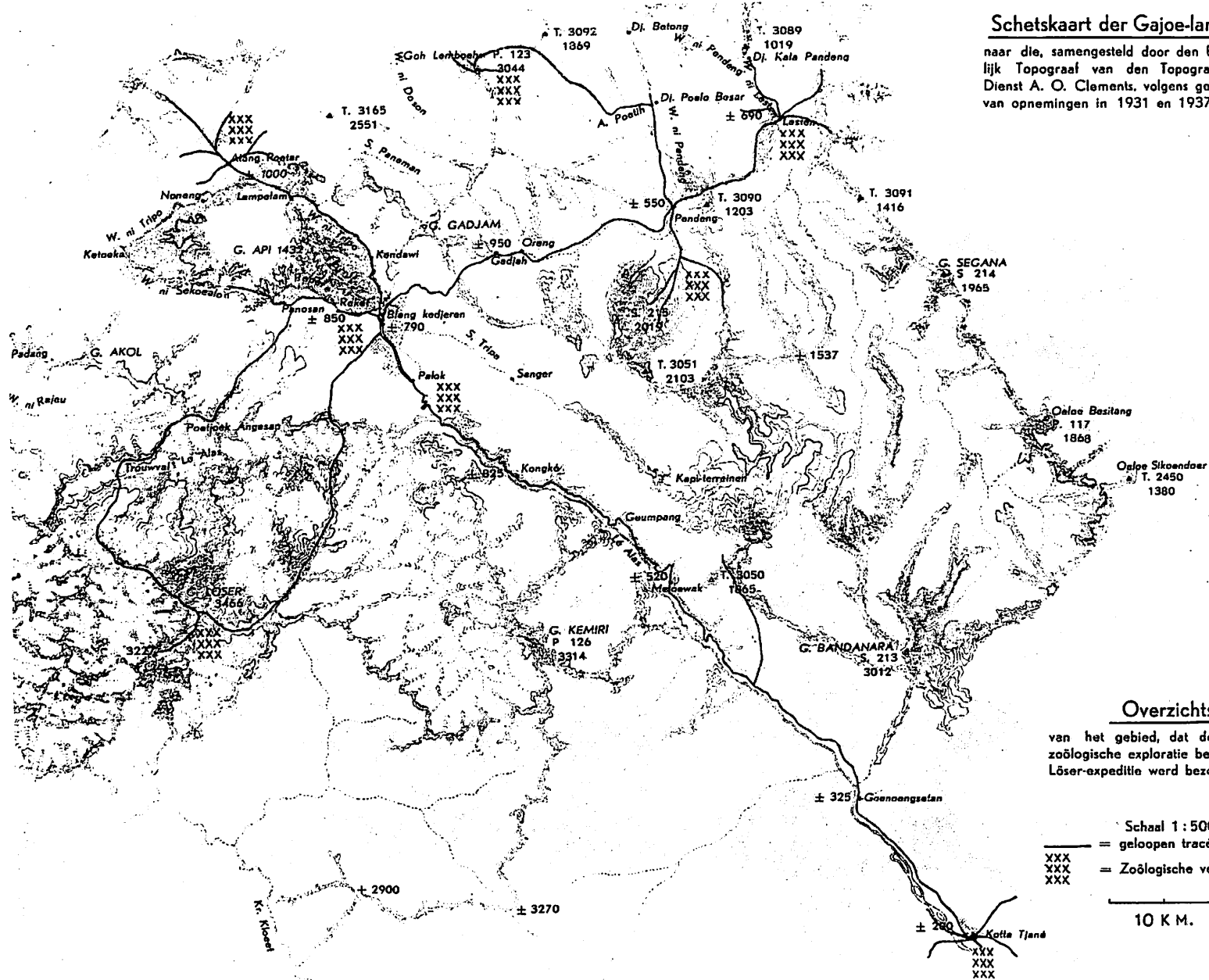
Het bivak, dat dien dag reeds vroeg werd bereikt, lag in een dal van waar uit geen uitzicht op de omgeving mogelijk was. Niet ver van die plaats werd een ouden neushoorn-val ontdekt, terwijl op de plek, waar wij ons bivak maakten, nabij een „goebang” gevuld met water ook oude neushoornprenten werden gevonden. Spoedig na aankomst begon het te stortregenen, hetgeen tot gevolg had, dat de koelies heel laat binnenkwamen en ook de heer VAN STEENIS eerst laat in den middag zijn tent bereikte, echter beladen met rijken buit. Ik was jaloersch op zijn succes: ik had ook zoo graag eens iets bijzonders willen verzamelen, doch het vlotte maar niet.

De langdurige regens hadden het mosbosch, waarin wij den volgende morgen direct weer terecht kwamen, nog somberder gemaakt dan dit reeds bij normaal weer het geval is. Er viel noch op zoölogisch noch op aesthetisch gebied veel bijzonders te beleven: mosbosch en nog eens mosbosch und kein Ende! Dit is op een plaatje wel heel mooi en aardig en inderdaad is het ook wel schoon, doch men moet er vooral niet te lang in behoeven rond te dolen, want dan gaat het al heel snel vervelen en vindt men weinig aanleiding meer die schoonheid te waardeeren!

Een aangename afwisseling vormde dien dag het uitzicht op een woesten berggrug met ver in de diepte een donderenden waterval, die ver in den omtrek te hooren was. Dit was de machtige, door

Schetskaart der Gajoe-landen

naar die, samengesteld door den Burgerlijk Topograaf van den Topografischen Dienst A. O. Clements, volgens gegevens van opnemingen in 1931 en 1937.

Overzichtskaart

van het gebied, dat door het met de zoölogische exploratie belaste deel van de Löser-expeditie wordt bezocht.

Schaal 1 : 500.000

— = gelopen tracé

XXX

XXX

XXX

= Zoölogische verzamelcentra

10 K.M.

Corrigenda. Inplaats van G. Gadjam G. Gadjah
 G. Bandanara G. Bandahara

en weer zouden schudden wanneer „de mawas” zich naar zijn nest zou begeven. De nesten — doorgaans kleine platvormen — schijnen gemaakt te worden van een aantal omgebogen en half afgebroken takken, waarop dan een aantal twijgen en bladeren wordt gedeponeerd. Op het nest zittend zal het dier dan waarschijnlijk nog een aantal kleinere takken boven den kop ombuigen en kneuzen om daarvan een soort „dakje” te vervaardigen.

Of het inderdaad juist is, wat algemeen beweerd wordt, dat de orang-oetan slechts 1 nacht in zijn nest doorbrengt en dan weer een nieuw gaat bouwen weet ik niet. De mij op mijn tocht vergezellende Inlanders vertelden, dat de dieren meermalen verscheidene nachten op hetzelfde nest doorbrengen, maar ik zelf heb daaromtrent geen waarnemingen kunnen doen.

Ofschoon wij later nog zeer geregeld — bijna elken dag — orang-oetans in dit gebied hoorden, kreeg ik de dieren toch niet weer te zien, hetgeen waarschijnlijk zijn oorzaak vond in het feit, dat ik hier geregeld intensief verzamelde, waarbij met een groot kaliber geweer moest worden geschoten. Na afloop van den Lösertocht had ik mij in de eerste plaats op het verzamelen van zoölogica toe te leggen, aangezien voor dien arbeid de fondsen werden verstrekt, die deze expeditie voor mij mogelijk maakten. Met deze omstandigheid dient ook rekening te worden gehouden bij het beschouwen van de hieronder verwerkte gegevens ten aanzien van het wild en de beschermde dieren.

6. Rapport-CARPENTER over wild en natuurbescherming in Atjeh. In het residentiegewijze overzicht betreffende de natuurbescherming in dit Vereenigingsverslag wordt melding gemaakt van een door Dr. C. R. CARPENTER van de Columbia-Universiteit te New-York onder de auspiciën van het „Bureau of International Research” te Harvard en de „International Association for Protection of Wild Life” aan Noord Sumatra. in het bijzonder Atjeh, gebracht bezoek. Zijn opdracht was gegevens te verzamelen over de flora en fauna en de natuurbescherming.

Een gedetailleerde bespreking van het verslag ligt buiten het bestek van dit artikel. Toch lijkt het mij noodzakelijk toe enkele punten nader in beschouwing te nemen. Indien de mededeelingen en conclusies van het rapport geheel of in hoofdzaken juist waren, zou daartoe geen aanleiding bestaan. Echter bevat het, naast veel goeds, een aantal gegevens en aanbevelingen, die den toets van ernstige critiek niet kunnen doorstaan. En nóg zou ik er over kunnen zwijgen, indien Dr. CARPENTER niet meer dan een gewone toerist of natuurliefhebber was. Zijn kwaliteit en die van zijn opdrachtgevers verleen echter aan zijn mededeelingen een zeker cachet, waarmede rekening gehouden moet worden. Het rapport is onder de aandacht

gebracht van Amerikaansche, Nederlandsche, Nederlandsch-Indische en internationale natuurbescherings-kringen; de Nederlandsche Commissie voor Internationale Natuurbescherming bijv. heeft het in haar „Mededeelingen” no. 12 gepubliceerd. Het zal niet nalaten op diverse autoriteiten en instellingen, die met de natuurbescherming bemoeienis hebben, zoowel hier te lande als elders, indruk te maken. Dit alles in aanmerking genomen, acht ik mij verplicht tegenover bepaalde passages in het rapport, die een onjuisten indruk kunnen wekken bij hen, die van den toestand inzake de natuurbescherming in Noord Sumatra en met name in Atjeh niet op de hoogte zijn, mijn bevinding en meening te stellen.

De tekortkomingen van Dr. CARPENTER's verslag zijn m.i. alle terug te brengen tot één oorzaak: de moeilijkheid voor een vreemdeling, die bovendien de taal (de talen!) van het land niet kent, om zich op eenigerlei gebied, welk dan ook, in een kort tijdsbestek te orienteeren. Zijn verblijf buiten in het veld („The field work”) heeft slechts geduurd van 18 Juli tot 14 Augustus 1937. In dien korten tijd heeft hij meer dan 5500 km per auto, 50 km te voet en 60 km per vaartuig op de rivieren afgelegd. Tijd om een onderzoek in het Löserreservaat in te stellen had hij niet, behoudens dat hij enkele waarnemingen van korten duur heeft verricht in de smalle strook nabij Bakongan aan de kust. „However”, — zoo verklaart hij — „since time was limited, it was necessary for me to select certain regions and subjects for study which could feasibly be undertaken under these conditions”. Zijn kennis van flora, fauna en natuurbescherming in Atjeh is in hoofdzaak dááaraan én aan 38 zorgvuldig voorbereide („carefully planned”) interviews, naar uit het verslag blijkt voornamelijk met officieren, ontleend. Zoo is het dan ook te verklaren, dat er in het verslag zoo opmerkelijk veel uitdrukkingen voorkomen als: „we heard”, „many reports were heard”, „it is said”, „it was reported”, „the information regarding” enz.

Hoewel er ongetwijfeld officieren zijn, die kennis hebben van wild en aanverwante zaken, mag men de wetenschap op dit gebied van de meeste onder hen — wier werk en ambities immers op geheel ander terrein liggen — niet te hoog aanslaan. En zeker moet men oppassen met berichtgeving van mindere militairen — grootendeels Inheemschen — die in staat zijn de meest fantastische verhalen over dieren en alles wat daarmee in verband staat op te hangen.

Thans ga ik, na deze noodzakelijkerwijs lange inleiding, over tot de bespreking van enkele punten in het rapport.

Volgens Dr. C. hebben verscheidene officieren hem gezegd, dat de bepalingen der dierenbeschermingswetgeving niet van kracht zouden zijn binnen de grenzen van (landbouw) concessies, hetgeen allerminst juist is. Slechts mogen beschermde dieren in zulke terreinen worden gevangen of gedood, wanneer deze geheel zijn afge-

paggerd of anderzins zijn afgesloten, hetgeen zeker bij groote cultuurondernemingen in de Buitengewesten bijna nimmer het geval zal zijn.

De rapporteur komt m.i. tot een verkeerde conclusie ten opzichte van den invloed, dien het vangen van orang oetans ten behoeve van buitenlandsche zoölogische instellingen op den stand dezer dieren zou hebben. Hij meent nl. dat de hooge handelswaarde van orang oetans op de Europeesche markt een van de grootste bedreigingen beteekent voor de populatie van deze dieren in Atjeh. Deze uitspraak is zeer overdreven en zij zou ongetwijfeld achterwege zijn gebleven indien de heer CARPENTER zich, teneinde inzicht te verkrijgen in deze materie, tot beter tot oordeelen bevoegden had gewend dan hij thans deed, of zich persoonlijk overtuigd had van den werkelijken, wettelijk toegelaten uitvoer gedurende de laatste jaren en van de voorwaarden waaronder vang- en uitvoer-vergunningen door den Directeur van Economische Zaken worden verleend. Massatransporten van deze menschen naar het buitenland (alsook binnen Nederlandsch Indië), zooals die plaats vonden in de jaren voorafgaande aan de vigeerende faunabeschermings-wetgeving, zijn thans volkomen uitgesloten en ondanks mogelijken clandestienen uitvoer is de vangst van orang-oetans zeker niet van dien aard, dat daardoor de stand van deze diersoort ernstig in gevaar wordt gebracht.

Dr. C. stelt voor de orang oetans geheel te „decommercialiseeren”. Daartoe bestaat echter niet de minste noodzaak en opvolging van dit advies zou ook om verschillende redenen niet wenschelijk zijn. Zooals de toestand thans is, werkt de hooge prijs, welken men voor orang oetans vraagt, voor de meeste zoölogische instellingen als een rem om zich van de dieren te voorzien, vooral ook met het oog op het groote risico, verbonden aan het vervoer naar de koude en gematigde gewesten van deze voor klimaatwisselingen zoo gevoelige menschen. Het aantal aanvragen van werkelijk cultureele instellingen blijft zodoende vrij gering en de uitvoer mag verre van belangrijk genoemd worden, vooral nu ook te Singapore, een belangrijke dierenmarkt, de invoer van orang oetans zonder geldige licentie van het land van herkomst niet meer wordt toegelaten.

Het rapport zegt, dat zich te Blang Kedjeren een Chineesche handelaar in dieren bevindt van wien altijd orang oetans kunnen worden betrokken. Tijdens mijn langdurig verblijf in deze plaats, die als basiskamp diende voor bijna alle door mij in de Gajo- en Alaslanden gemaakte tochten, heb ik van zoo'n handelaar niets gemerkt, ofschoon ik zeer uitvoerige inlichtingen kreeg, omdat men veronderstelde, dat ik in huiden en dieren handelde en belang stelde in alles wat in de wildernis rondloopt, kruipt of vliegt.

Ook heeft het rapport het over een „dierentuin” te Kotatjané. Ik heb gedurende mijn ongeveer veertiendaagsch verblijf in deze

plaats van een dierentuin niets gezien en men kan er van op aan, dat ik daarop wel heb gelet. Waarschijnlijk heeft de heer C. zich hier in den plaatsnaam vergist. Naamsverwarringen komen trouwens méér in het rapport voor.

Voor een bedreiging van den orang oetan-stand ten gevolge van het aanleggen van cultures behoeft m.i. in Atjeh voorloopig al evenmin te worden gevreesd, zoolang dit land nog bedekt is met zulk een geweldige oppervlakte bosch als thans het geval is.

In het rapport wordt de suggestie gedaan („strongly suggested”) op enkele plaatsen, o.a. nabij Meulaboh, langs de Simpang-Kananen langs de Peureula-rivier doerian- en andere vuchtboomen voor orang oetans en gibbons te doen aanplanten. Het lijkt mij uitgesloten, dat hiermede het beoogde doel bereikt zou worden. Zulke aanplantingen, zelfs ver van menschelijke nederzettingen, zouden door de bevolking volkomen van hun vruchten beroofd worden, nog voordat deze gelegenheid zouden hebben gehad te rijpen. In den tijd, dat de verschillende door menschen gewilde vruchten rijp beginnen te worden trekken vele Inlanders de bosschen in om elken boom die eetbare vruchten draagt te plunderen. Vóórdat van een, zij het ook oppervlakkige, bewaking gesproken kan worden in de thans gecreëerde wildreservaten en natuurmonumenten in de Buitengewesten, hebben dergelijke maatregelen niet den minsten zin, terwijl bovendien de noodzaak niet aanwezig geacht mag worden.

Dat algemeen in militaire kringen de meening zou heerschen, dat orang oetans menschen zouden aanvallen weet ik niet, doch waarschijnlijk acht ik dat niet. Het is zóó gemakkelijk zich van het tegendeel te overtuigen, dat een meening als deze niet lang stand kan houden. Aan de mededeeling, dat een groot aantal dezer dieren door militaire brigades wordt gedood, moet zonder méér concrete gegevens dan ook niet al te veel waarde worden gehecht. Niemand schiet tenslotte graag op apen en vooral Inheemschen, waaruit de geregeld in het veld patrouilleerende brigades bijna uitsluitend bestaan, hebben over het algemeen een hekel aan het schieten op deze dieren zonder klemmende redenen.

Overigens moge worden verwezen naar hetgeen over orang oetans is medegedeeld in deze bijdrage onder 7, e. „*Orang oetans en gibbons*”.

Het rapport verklaart, dat Atjeh een unieke gelegenheid biedt tot bescherming van den eenhoornigen neushoorn *Rhinoceros sondaicus*. Dit moet bepaald op een vergissing berusten, daar dit dier vrij zeker in Atjeh in het geheel niet voorkomt en beperkt is tot een deel van Zuid-Sumatra, waar het volgens betrouwbare inlichtingen óók reeds zoo goed als verdwenen zou zijn.

De heer CARPENTER wijdt ook aan het Löserreservaat een apart hoofdstuk, waarin eveneens bijna zonder uitzondering gegevens zijn verwerkt afkomstig van militairen. O.a. zegt het rapport: „Many

reports were heard from military patrols to the effect, that signs of *rhinoceri* had been seen in the Löser-Complex usually above the altitude of one thousand meters” en verder „Regarding the animal life, it is certain that elephants and rhinoceri are to be found there (Löser) and it was reported that orang oetans and nests have been seen in the territory, even to a height of fifteen hundred meters”. Gezien de door mij in het reservaat opgedane ervaringen, waarvan ik elders in dit artikel een en ander heb verteld, lijken deze mededeelingen wel iets te optimistisch en zou het zeker van belang geweest zijn wanneer op dit punt wat meer betrouwbare gegevens verzameld hadden kunnen worden.

De heer CARPENTER gaat nog verder en zegt o.a.: „..... there are two rather definite regions where the population (van neushoorns) is centered; namely in the Löser-complex and in the section northeast of Lamno”. Dit deelt hij mede naar aanleiding van mededeelingen van derden, over wier kennis terzake niet de minste zekerheid schijnt te bestaan.

Zoo wordt het voor de bevoegde instanties wel heel moeilijk om de suggesties van Dr. CARPENTER tot belangrijke uitbreiding van het Löserreservaat e.d. op te volgen. Het rapport zegt dienaangaande: „It may be desirable to extend considerably the Löser and Rafflesia Reserves, to create others enz”.

Bij 's rapporteurs aanbevelingen inzake wegeaanleg naar en in de wildreservaten hiertelende bedenke men, dat met de uitvoering van dergelijke voorstellen, ook al zou dit slechts in bescheiden mate plaats vinden — hetgeen trouwens hier en daar op zéér kleine schaal reeds geschiedt — zeer belangrijke sommen zouden zijn gemoeid niet alleen voor den aanleg, doch tevens voor het onderhoud van dergelijke wegen. Bovendien weet elke insider, dat door wegeaanleg als hier bedoeld de publieke belangstelling in Nederlandsch-Indië niet belangrijk zou worden gestimuleerd. Er zijn in dit land — ik vestigde daarop reeds eerder de aandacht ¹⁾ — zóóveel schitterende terreinen, rijk aan natuurschoon, zonder veel kosten en op gemakkelijke wijze te bereiken, dat het gemiddelde publiek waarlijk geen langdurige en kostbare reizen zal maken naar ver afgelegen wildreservaten. Op een enkele uitzondering na zouden dergelijke reizen per slot van rekening in hooge mate teleurstellend zijn — althans voor den gewone toerist, voor wien de dure wegeaanleg immers bedoeld is — daar men in de meeste gevallen, tenzij men zich zeer veel moeite getroost, geen of weinig wild zal aantreffen, hetgeen te wijten is aan de verborgen levenswijze van dat wild. Men vergelijk de wildreservaten hier te lande niet, zooals de heer CARPENTER doet, met bijv. het Krugerpark in Zuid-Afrika, waar de aard van het landschap

¹⁾ „Onze Wildreservaten een geschikt toeristisch object?” Nieuws v.d. Dag voor Ned.-Indië 20 Dec. 1937.

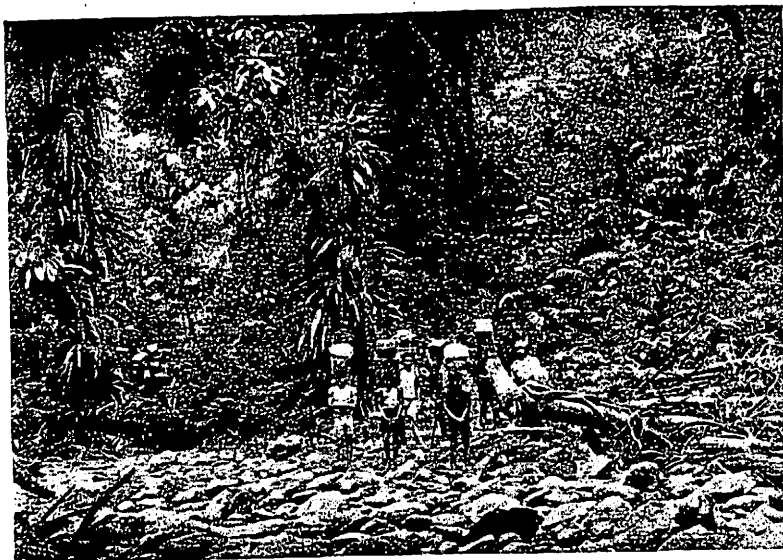

Fig. 93. *foto Hoogerwerf.*
De dragers en de mantri Saan (rechts) op den terugweg van het Ngo-Lemboeh topcomplex.

Fig. 94. *foto Hoogerwerf.*
Waar het oerbosch wijken moet; boschbrand ten behoeve van ladangbouw nabij Pendeng.

kosten en door op het einde van de tournee opgelopen voetblessures niets is gekomen. Het kwam mij daarenboven niet verantwoord voor een nog grooter deel van het mij ter beschikking staande bedrag te besteden aan een onderzoek in het reservaat. De Lösertocht, die slechts dertien dagen duurde, kostte mij reeds bijna vier honderd gulden!

Het resultaat van het wild-onderzoek in het reservaat is ver beneden mijn verwachtingen gebleven en kan gerust bedroevend worden genoemd. Gedurende ons bezoek aan dit gebied nam ik persoonlijk, zooals elders reeds medegedeeld, slechts één hert en één berggeit waar, terwijl het aantal neushoornsporen gering was; met uitzondering van een klein spoor waren alle badakprenten waarschijnlijk reeds verscheidene jaren oud. Van tapirs vonden wij geen enkel spoor; evenmin werd iets gemerkt van olifanten of orang oetans.

Dat ik in het geheel geen wild waarnam gedurende die vele uren, dat ik het terrein om mij heen met een goeden prisma-kijker afzocht, kan m.i. niet in enigszins belangrijke mate worden geweten aan de omstandigheid, dat ik vrij geregeld schoot en evenmin aan het feit, dat ik vergezeld werd door een lange file van menschen. Deze redenen zijn niet steekhoudend, omdat ik tijdens de periode dat wij door het voor wild belangrijke terrein in het reservaat sjuowden doorgaans 3 à 4 (soms zelfs nog minder) schoten per dag loste met een klein-kaliber-geweer, dat nauwelijks meer leven maakte dan een flobert-buks. Het is daarom niet waarschijnlijk, dat het wild werd verjaagd. Het terrein der waarnemingen lag over het algemeen diep beneden ons en ver van de plaats waar wij ons bevonden, zoodat een schot zelfs van een groot-kaliber-geweer daar zeker niet gehoord kon worden. Ook de aanwezigheid van zooveel menschen kan moeilijk als oorzaak van het niet-waarnemen van wild worden aangemerkt, daar ik steeds, zooals ik reeds enkele keeren schreef, ver voor de spits van de expeditie liep, soms vergezeld door 1 man, doch nog vaker geheel alleen.

Ik meen dan ook niet over één nacht ijs te gaan wanneer ik beweer, dat het door ons bezochte deel van het Löserrservaat zeer wildarm is. Ook Dr. VAN STEENIS, die uiteraard den bodem en de vegetatie veel nauwkeuriger afzocht dan ik, vond zeer weinig loop- of vreet-sporen. Waarschijnlijk moet deze armoede aan wild in dit terrein worden geweten aan de ongebreidelde jacht, die hier waarschijnlijk sedert eeuwen werd uitgeoefend door het volk van het land. Het is te hopen, dat het gebied in de lagere deelen aanmerkelijk wildrijker is, daar het reservaat anders alles behalve een succes mag worden genoemd.

De pawangs die de expeditie vergezelden en andere Inlanders, die ik elders sprak, verzekerden mij, dat neushoorns zich thans nog slechts zelden in het wildreservaat vertoonen. In vroeger jaren moet hier zeer veel jacht op deze dieren zijn gemaakt en kwamen hier

volgens de bevolking zoowel de tweehoornige (*Rhinoceros sumatrensis*) als de eenhoornige soort (*Rh. sondaicus*) voor. Dit laatste zal echter wel niet juist zijn, daar de eenhoornige badak alleen van een deel van Zuid-Sumatra bekend is. Enkele oude badakvallen werden nu nog aangetroffen. Jaarlijks werden vroeger te Blang Kedjeren en te Kotatjané 5 tot 8 neushoorns op de markt gebracht, afkomstig uit het wildreservaat of de naaste omgeving daarvan. Tevens werd op herten gejaagd, op berggeiten in mindere mate.

Misschien staan ook de boschbranden, die in vroegere jaren en nog onlangs gewoed hebben en waarvan er één een heuvelrug van wel 15 km lengte van zijn bosch ontdeed, in verband met de clandestiene jacht hetzij op badaks, hetzij op herten, die men op deze wijze wel eens in een bepaalde richting tracht te drijven.

Deze branden zullen zeker op den wildstand geen slechten invloed hebben gehad. Zoolang de verhouding tusschen het met zwaar bosch begroeide gedeelte en het deel, dat geen hoogere vegetatie draagt, blijft zooals zij thans is, zal zulks den wildstand eerder ten goede komen. De terreingesteldheid van het door de expeditie bezochte deel van het reservaat is m.i. ideaal voor grof wild en wanneer dit er niet voorkomt in die mate als men dat van een wildreservaat mag verwachten, hetgeen m.i. het geval is, dan is dit waarschijnlijk te wijten aan de eeuwenlange jacht, die men daar op bepaalde diersoorten en dan in het bijzonder op den neushoorn heeft gemaakt en clandestien nóg maakt, en waartegen van overheidswege niet voldoende kan worden opgetreden, voornamelijk door gemis aan fondsen.

b. *De neushoornstand in het door ons bezochte deel van Atjeh.*
Op grond van mijn eigen waarnemingen en van inlichtingen bij enkele pawangs ingewonnen, meen ik met vrij groote zekerheid de conclusie te mogen trekken, dat de neushoorn in het door mij bezochte deel van de Gajo- en Alaslanden tot de zeldzaamheden is gaan behooren. Het feit, dat ook de brigades, die zich geregeld in dit zware terrein bevinden, slechts hoogst zelden een badakspoor aantreffen, spreekt zeer sterk voor deze gevolgtrekking. Door de manschappen eener brigade wordt tijdens den marsch vrij nauwkeurig op het te volgen pad gelet, waardoor neushoornprenten niet licht ongezien voorbij geloopt worden.

Tijdens mijn tochten buiten het reservaat trof ik een mooi, slechts enkele dagen oud neushoornspoor aan op een der lage heuvels (ongeveer 600 m boven zee) nabij Poelau-Moenteh, enkele km van Pendeng verwijderd. Het dier, dat waarschijnlijk beneden een modderbad had genomen, was de helling opgelopen en had op de langs het pad staande struiken moddersporen achtergelaten. Uit de hoogte van die sporen en aan de door het droge blad helaas niet zoo duidelijke prenten was te zien, dat het vermoedelijk een groot dier was geweest.

Een eveneens duidelijken badakwissel vond ik op een lagen bergrug (ongeveer 800 m boven zee) nabij Lösten, een dagmarsch van Pendeng verwijderd. De op het pad aangetroffen uitwerpselen van het dier werden door een Inlander op een half jaar getaxeerd. De bevolking deelde mij mede, dat hier op een oud ladang-terrein enkele maanden geleden geregeld tusschen de karbouwen een badak werd gesignaleerd, die zich bij nadering van menschen in het bosch terugtrok, doch later weer terugkeerde.

Door de voortdurende jacht die op deze dieren wordt gemaakt, door de zeer langzame voortplanting, en — in mindere mate — door het steeds meer in cultuur brengen van voor hen geschikte gronden ziet de toekomst er voor deze dikhuiden verre van rooskleurig uit. Het is mijn vaste overtuiging, dat aan de clandestiene jacht op badaks in een gebied als Atjeh onmogelijk een einde gemaakt kan worden. Zelfs door terug te treden naar de meest onherbergzame deelen van dit land, zijn de dieren niet gevrijwaard tegen de achtervolging van de uitstekend in het bosch bekende pawangs, die hen met vuurwapens, doch meer nog met valboomen en valkuilen, overal achtervolgen.

De handel in levende beschermde dieren kan waarschijnlijk tot een minimum worden beperkt, indien slechts zij, die met de contrôle zijn belast, wat meer aandacht schenken aan de betreffende wetsbepalingen, doch wanneer het er om gaat het vervoer van badak-hoorns en -hoeven tegen te gaan, dan zal men daarin zonder een zeer kostbaar contrôle-systeem nimmer slagen. Thans is de contrôle in de Buitengewesten te eenen male onvoldoende, ja bestaat veelal zelfs in het geheel geen toezicht, terwijl de straf, opgelegd wegens clandestiene neushoornjacht, vaak veel te laag is en den stroopers niets zegt.

Het feit, dat de pawang slechts de hoeven en de hoorns medeneemt, waarvan het vervoer zeer onopvallend kan plaats vinden, maakt het constateeren van overtredingen uiterst moeilijk. Nóg moeilijker is het dezen „jager” bij het uitzetten van zijn vallen te betrappen, daar hij dit meestal doet op plaatsen vele dagen van menschenlijke nederzettingen verwijderd, niet zelden in terrein, waarin zelfs een militaire brigade zich niet gaarne waagt. De Löser, die eerst in 1936 voor het eerst door Westerlingen werd bezocht, werd reeds lang door deze menschen afgejaagd; zij doorkruisten dit gebied in alle richtingen lang voordat de militairen een pad naar boven vonden! En dit zal ook wel het geval zijn met de andere talrijke terreinen, die in Atjeh nog niet door Europeanen werden bezocht.

Een pawang vertelde mij, dat zoo'n badakval slechts eens in de twee of drie maanden wordt gecontroleerd, daar de dieren gewoonlijk niet dan na langen tijd de plaats weer bezoeken waar menschen zijn geweest. Een door een valboom getroffen neushoorn schijnt men niet zelden geheel te laten verrotten, waarna men slechts de hoorns en de

hoeven medeneemt. Waar zich maar Chineezen bevinden, en dat is bijna overal waar menschelijke nederzettingen zijn, kunnen deze deelen van de hand worden gedaan. Ten tijde, dat ik in Atjeh was, betaalde men daar voor de buit zooveel rijksdaalders, als het gewicht van dit geldstuk is begrepen op het totale gewicht van hoorns en hoeven. Ofschoon dit bedrag lang niet zoo fantastisch is, als soms wordt beweerd, beteekent het voor een pawang, die weinig behoeften heeft, een klein kapitaaltje, voor welks bezit hij nog steeds heel wat wil riskeeren. Zoo mag men dan ook met vrij groote zekerheid aannemen, dat de tweehoornige neushoorn ook in Noord-Sumatra in snel tempo zijn ondergang tegemoet gaat. Ondanks het feit, dat dit dier zeer schuw is en zijn economische waarde veel geringer is dan die van zijn eenhoornig familielid.

c. *Tapirs*. Over tapirs kan ik niets mededeelen, daar deze diersoort bij de bevolking van de streken die wij bezochten bijna overal, voor zoover ik kon nagaan, onbekend was. Mogelijk komt de tapir meer in de lagere deelen van de Gajo- en Alaslanden voor.

d. *Olifanten*. Van Olifanten werd weinig gemerkt. Zooals boven reeds gezegd, trof ik in het wildreservaat geen sporen aan. Wel vertelde men mij, dat ter hoogte van de marschbivaks Koengkeh en Meloewak zich geregeld een kleine kudde van ongeveer 10 beesten in het wildreservaat bevond, doch ik was niet in de gelegenheid hiernaar een onderzoek in te stellen.

Buiten het wildreservaat vond ik op den weg tusschen Lösten en Pendeng oude olifantensporen en vele uitwerpselen. Dit was eveneens het geval tusschen bivak I en II op den weg naar den top van den Ngolemboeh. Jacht schijnt de bevolking in deze streken niet op de dieren te maken.

e. *Orang oetans en gibbons*. Van de beschermde dieren, die alleen levend waarde hebben, waaronder de orang oetans en de gibbons vallen, schijnt voor uitroeiing niet het minste gevaar te bestaan, althans niet in het door mij bezochte deel van Atjeh.

Orang-oetans, die vooral voor buitenlandsche handelaren en instellingen groote waarde hebben, werden vroeger in groote hoeveelheden uit deze streken uitgevoerd. De dieren, waaruit de massatransporten die vroeger Atjeh verlieten waren samengesteld, kwamen voor een deel uit de omgeving van Pendeng, Kotatjané en Langsa. Thans gaat de uitvoer van deze menschen dank zij het bestaande uitvoerverbod niet zoo vlot, waardoor de vraag sterk is afgenomen. Dit komt aan den stand ten goede.

Dat men het met de wettelijke bepalingen soms niet zoo nauw neemt, blijkt uit het feit dat een dierentuin hiertelende begin Mei 1937 10 dezer dieren in bezit had zonder geldige vergunning, terwijl volgens betrouwbare mededeelingen toen nog ongeveer een gelijk

aantal orang-oetans, niet gedekt door een vergunning, te Medan in handen van particulieren zou zijn.

Uit een door mij in opdracht van den Directeur van 's Lands Plantentuin in begin 1938 — een jaar dus na de Löser-expeditie — gemaakte tocht door een deel van Sumatra, speciaal met het doel een onderzoek in te stellen naar de in gevangenschap aanwezige orang oetans en den handel in deze dieren bleek, dat de enkele handelaren, die toen nog in dieren „deden” zich genoopt zagen ten aanzien van transacties in orang-oetans de grootst mogelijke voorzichtigheid in acht te nemen. Door de verscherpte contrôle van de zijde van het Binnenlandsch Bestuur hadden enkele belangrijke handelaren den handel in deze dieren geheel opgegeven en Atjeh verlaten. Thans woont in de nabijheid van Langsa nog een Deutsche handelaar, die vroeger bijna uitsluitend bestond van den orang oetan-handel, doch hij heeft tegenwoordig een werkkring bij het Landschap en zijn bedrijfje in dieren heeft voortdurend de aandacht van het Bestuur. Hetzelfde kan worden gezegd van een handelaar te Kotatjané; ik persoonlijk geloof thans, dat de clandestiene handel in orang-oetans niet belangrijk genoemd kan worden.

Wat den *geoorloofden* handel betreft, die thans hoofdzakelijk over de in Nederlandsch-Indië gevestigde dierentuinen wordt geleid en slechts mogelijk is met vergunningen verstrekt door den Directeur van Economische Zaken, kan worden gezegd, dat ook deze door een in de laatste jaren toegepaste, verscherpte selectie van de binnenkomende aanvragen tot het uiterste is beperkt, zoodat van een bedreiging van den stand van deze menschen tengevolge van dien wettelijken handel geen kwestie kan zijn. Aan instellingen, waarvan de cultureele beteekenis niet vaststaat, worden vergunningen geweigerd.

Zooals gezegd, werden nabij Pendeng buiten het reservaat orang oetans in de natuur waargenomen. De stand dezer dieren kan daar vermoedelijk goed genoemd worden. Op den tocht naar den top van den Ngo Lemboeh werden geregeld orang oetans gehoord, ik kreeg ze daar echter niet te zien. Volgens de bevolking te Atang-Poetar, enkele dagmarschen van Takengon verwijderd, liet zich daar vrij geregeld een vrouwelijke orang oetan nabij de ladangs zien. Een mannelijk exemplaar werd enkele maanden vóór mijn komst door de bevolking betrapt bij het stelen van komkommers in een tuin en werd daar, toen het zich op den grond niet spoedig genoeg uit de voeten kon maken, door de bevolking afgemaakt.

De voor den handel benodigde orang oetans worden gewoonlijk door de bevolking gevangen nadat ze in het bosch zijn geïsoleerd. Dit geschiedt o.a. door een complex bosch waarin de begeerde objecten zich bevinden om te hakken met uitzondering van een enkelen boom waarin de dieren zich tenslotte terugtrekken. Wanneer honger